

حقوق دانش آموزی

در منابع حقوقی

احمد مختاریان

منابع بیان‌کننده حقوق خاص دانش‌آموزی در ایران دانست. متأسفانه مراجع صالح قانونگذاری در ایران نسبت به این امر اقدامات جدی و مؤثری را به نام خود ثبت ننموده‌اند. امید است این مهم در آینده‌ای بسیار نزدیک صورت گیرد و بتواند الگویی در خور را به جهان تعلیم‌وتربیت ارائه نماید.

آنچه در حال حاضر، به صورت عادی در مدارس و دانشگاه‌ها - تقریباً در سراسر جهان - مشاهده می‌شود این است که هر دانش‌آموز یا دانشجو باید بر گره‌هایی را تکمیل و امضا نماید که حاکی از تعهدات وی در قبال مدرسه و دانشگاه است، اما، در مقابل، هرگز بر گره‌های تکمیل و امضا شده‌ای را که حاکی از حقوق به رسمیت شناخته شده، خودش باشد دریافت نمی‌دارد. امروزه در برخی نقاط جهان مدارس و دانشگاه‌هایی یافت می‌شوند که بر گره‌هایی تحت عنوان «حقوق دانش‌آموزان» و یا «حقوق دانشجوین» را در ابتدای ورود دانش‌آموزان و یا دانشجوین در اختیار آنان قرار می‌دهند. و از این طریق آن‌ها را با حقوقشان آشنا می‌کنند. امید است این امر در همه مراکز

امروزه یکی از مسایل و دغدغه‌های اصلی دست‌اندرکاران تعلیم‌وتربیت و نیز حقوق‌دانان، در مجامع بین‌المللی، حقوق دانش‌آموزی است. نگارش و تدوین منشورهای مختلف حقوق دانش‌آموزی و یا اعلام رسمی حقوق دانش‌آموزان به آنان و آموزش آن به مربیان و معلمان و دانش‌آموزان و دانشجویان در حال گسترش است. برای مثال می‌توان به «منشور حقوق دانش‌آموزی» در ایران اشاره نمود. این منشور در شش فصل تنظیم شده و در مجموع دارای ۳۶ ماده است. فصل‌های آن عبارت‌اند از: حقوق اساسی دانش‌آموز، حقوق آموزشی دانش‌آموز، حقوق ضمن آموزشی دانش‌آموز، حقوق مربوط به آزمون دانش‌آموز، حقوق بهداشتی دانش‌آموز و حمایت‌های خاص دانش‌آموزی. این منشور جنبه قانونی و الزام‌آور پیدا نکرده است.

قانون اساسی و قانون مدنی، مهم‌ترین منابع برای استخراج حقوق عام دانش‌آموزی در ایران هستند. دستورالعمل‌های وزارت آموزش‌وپرورش و یا مصوبات هیئت دولت را می‌توان

آموزشی ما نیز فراگیر شود.

هر فرد انسانی، به دلیل انسان بودن، دارای حقوق مشترکی با دیگر انسان‌ها می‌باشد. یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های این دسته از حق‌ها این است که نمی‌توان آن‌ها را سهم‌بندی نمود؛ به این معنا که نمی‌توان برای برخی از انسان‌ها سهم بیشتری نسبت به برخی دیگر در نظر گرفت. این حقوق برای همه افراد یکسان است. چنین حقوقی را «حقوق نوعی» یا «حقوق‌های طبیعی» می‌نامند. حق زندگی و حیات، حق خوراک، حق مسکن، حق امنیت، حق آرامش، حق نور، حق داشتن شغل، حق داشتن خانواده، حق سلامت، حق رفت‌وآمد، حق اندیشیدن، حق دانایی و آگاهی، حق محترم شمرده شدن جان، حق محترم شمرده شدن دارایی افراد، حق محترم شمرده شدن آبروی افراد و حقوق دیگری مانند آن‌ها، مثال‌هایی از حقوق نوعی هستند. برای مثال، سهم همه انسان‌ها از حق حیات به یک اندازه است. نمی‌توان پذیرفت که برخی از انسان‌ها از حق حیات برخوردار باشند و برخی از این برخوردار می‌شوند. ویژگی مهم دیگر این‌گونه حق‌ها این است که تا پایان حیات شخص، برقرار و ثابت‌اند. برای مثال نمی‌توان برای هیچ‌یک از انسان‌ها مدت‌زمان زندگی خاصی؛ عمر و طول زندگی مشخصی را معین نمود.

سومین ویژگی مهم این‌گونه حقوق آن است که معمولاً با پیدایش جنین زنده، تحقق می‌یابند. یعنی زنده بودن جنین در بدن مادر برای تعلق گرفتن حقوق نوعی به او کفایت می‌کند. نمی‌توان جنین زنده را از حقوق نوعی اش محروم نمود؛ حق حیات جنین زنده محترم است. جنین زنده می‌تواند صاحب اموال و دارایی باشد. نمی‌توان سلامت او را به خطر انداخت. هیچ‌یک از مراجع صالح قانونگذاری مجاز نیستند چنین حقوقی را از انسان به‌طور کلی سلب نمایند. امروزه به این‌گونه حق‌ها، «حقوق بشر» گفته می‌شود. منشأ چنین حقوقی نظام آفرینش است. دسته دیگری از حق‌ها وجود دارند که در میان همه یکسان نیستند. این حقوق وابسته به سن، جنس، جایگاه اجتماعی، دین و ملیت افراد است. برای مثال معلمان به‌عنوان یک طبقه اجتماعی دارای حق‌هایی هستند که دیگر طبقات جامعه از آن برخوردار نیستند. اکنون با توجه به مطالب فوق، توجه همگان به‌ویژه همه کارکنان نظام آموزش و پرورش را به موارد زیر جلب می‌نماید: هر شخصی که دانش‌آموز یا دانشجو محسوب شود، دارنده دو دسته از حقوق خواهد بود: حقوق انسانی و حقوق دانش‌آموزی یا دانشجویی.

حقوق مرتبط با انسان بودن

این حقوق همان حقوق نوعی یا به عبارت دیگر «حقوق انسانی» است که اگر از منظر آموزش و پرورش به آن نگاه کنیم، مهم‌ترین آن‌ها عبارت خواهد بود از:

۱ حق آموختن و نادانی‌زدایی

این حق با تولد پدید می‌آید و در تمام طول عمر ثابت و برقرار است. نوزاد تازه متولد شده حق دارد که بیاموزد. او بدون اینکه نیازمند کسب اجازه از دیگران باشد، نادانی‌زدایی خود را آغاز می‌کند. او آگاهی‌های مورد نیاز خود را از راه حواس پنجگانه‌اش به‌دست می‌آورد. او با شنیدن، دیدن، خوردن و بوییدن و لمس کردن به‌طور خودکار به آموختن اقدام می‌کند. با توجه به ویژگی‌های حقوق نوعی می‌توان به این نتیجه رسید که: حق آموختن از حقوقی است که نمی‌توان آن را سهم‌بندی نمود. و نیز نمی‌توان محدودیت جغرافیایی، زمانی و طبقاتی را در مورد آن دخیل دانست. فرموده پیامبر عظیم‌الشان

اسلام (ص) درباره آموختن دانش از گهواره تا گور، بیان روشن این حق است. یکی از لوازم این حق، حق انتخاب آزادانه معلم است. هر دانش‌آموزی حق دارد معلم خود را شخصاً انتخاب نماید. اعمال این حق را در انتخاب واحد دانشگاه‌ها و سبک آموزشی حوزه‌های علمیه می‌توان به روشنی ملاحظه نمود. از لوازم دیگر این حق، حق انتخاب مدرسه است. هر دانش‌آموز حق دارد تا آزادانه محل تحصیل خود را انتخاب نماید. امروزه اعمال این حق در نظام آموزش و پرورش با دشواری‌هایی روبه‌رو است اما می‌توان آن را در حوزه‌های علمیه مشاهده نمود. لازمه سوم این حق، حق برخورداری از منابع عملی و آموزشی است. وجود کتاب‌های درسی و کمک‌درسی، زمینه اجرای این

حق را فراهم می‌آورد. لازمه چهارم، خود از لوازم حق برخورداری از منابع علمی و آموزشی است، حق استفاده و انتخاب منابع علمی و آموزشی است. نمی‌توان منبع علمی خاصی را به دانش‌آموز تحمیل نمود. نمونه توجه به این حق را در دانشگاه‌ها می‌توان مشاهده کرد که در آن استاد اقدام به معرفی چند منبع درسی و کمک‌درسی می‌کند و دانشجو را در انتخاب و مطالعه آن‌ها آزاد می‌گذارد. متأسفانه امروزه این روش پس‌سنجیده در دانشگاه‌های ایران در حال منسوخ شدن است، زیرا برای هر درس کتاب مشخصی تألیف و بر تدریس آن تأکید و استاد به این کار ملزم شده است. و بالاخره، لازمه پنجم این حق، حق برخورداری از لوازم التحریر است.

۲ حق محترم شمرده شدن جان

رفتار معلم و مدرسه نباید به گونه‌ای باشد که سلامتی و یا حیات دانش‌آموز را با خطر مواجه نماید. سرپا نگه داشتن دانش‌آموز برای مدت طولانی و یا اجازه خروج ندادن به وی برای استفاده از سرویس بهداشتی و یا در صورت لزوم خوردن دارو از مواردی است که سلامت دانش‌آموز را تهدید می‌کند. ساختمان و

امکانات و وسایل موجود در مدرسه باید به گونه‌ای باشد که زمینه‌ساز رخ دادن حوادث مخاطره‌آمیز نباشد. مدرسه در مقابل هر گونه آسیب جسمانی و روانی وارد به دانش‌آموز دارای مسئولیت کامل است و باید نسبت به جبران آن و پرداخت ضرر و زیان‌های وارد شده به دانش‌آموز اقدام نماید. هر گونه وضعیت و نشانه‌ای که گویای پیدایش بیماری در دانش‌آموز است باید

مورد توجه قرار گیرد و حتماً جهت پیگیری‌های پزشکی و روانی به اطلاع اولیای او رسانده شود.

هر گونه تنبیه بدنی و یا روانی که سلامت جسمانی یا روحی دانش‌آموز را بر هم زند ممنوع است، اما تنبیهات بدنی و یا روانی که فاقد چنین اثر یا اثراتی باشند ممنوع نبوده و قانونگذار آن‌ها را منع نکرده است.

۳ حق محترم شمرده شدن آبرو

در همه نظام‌های حقوقی جهان آبروی افراد محترم شمرده شده است

و هر گونه تجاوز به آن جرم تلقی شده و دارای مجازات است. بر همین اساس، هر رفتاری که باعث آسیب دیدن آبرو و جایگاه و شخصیت دانش‌آموز شود ممنوع

است. تنبیهات و محرومیت‌ها باید به گونه‌ای باشند که بیش از قدر ضرورت آبروی دانش‌آموز را نشانه نرفته باشد. عاده حیثیت حق همه انسان‌ها است.

حقوق ناشی از دانش‌آموز یا دانشجو بودن

برخی از این حقوق با موارد گفته شده در بالا مشترک است، اما موارد اختصاصی آن به شرح زیر می‌باشد:

۱ حق پرسش؛ هر دانش‌آموز حق دارد سؤالات خود را که دارای ارتباط با موضوع درس‌اند در محیط کلاس و یا خارج از آن با رعایت ضوابط مطرح نماید. پاسخ ندادن معلم به پرسش‌های مجاز تضييع این حق خواهد بود.

۲ حق آگاهی یافتن از میزان یادگیری؛ هر دانش‌آموز حق دارد از میزان یادگیری خود مطلع شود. این حق با ارائه پلی‌کپی‌های درسی به دانش‌آموز و نیز گرفتن و آزمون‌های شفاهی، کلاسی یا رسمی تحقق می‌یابد.

۳ حق بازی و ورزش؛ وجود این حق برای دانش‌آموز کاملاً مورد وفاق همه دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت است. دانش‌آموز باید بتواند زمانی را به بازی یا ورزش اختصاص دهد. پس برنامه‌ریزی‌های درسی باید به گونه‌ای باشد که زمان بازی یا ورزش را از دانش‌آموز سلب نکند. البته میزان مناسب آن را متخصصان تعلیم و تربیت معین می‌سازند. وجود چنین حقی در دوره تحصیلات عالی و تکمیلی مورد تردید است، به طوری که در دوره‌های کارشناسی ارشد و دکتری دیده نشده است.

۴ حق عدم تحمیل هزینه‌های غیر ضروری؛ منظور این است که معلم و یا مدرسه فقط می‌تواند هزینه‌هایی را از دانش‌آموز طلب کند که قانون آن‌ها را مجاز دانسته یا ضروری تشخیص داده است. مثلاً هزینه بیمه حوادث از هزینه‌هایی است که قانون آن را تجویز نموده است. هزینه‌هایی مانند تهیه الزامی برخی

وسایل کمک آموزشی، تهیه لوازم التحریر با نام خاص، شرکت الزامی در برخی آزمون‌ها، شرکت الزامی در برخی اردوها و مانند آن‌ها دارای وجاهت قانونی و گاهی عقلی نیز نیست. دانش‌آموز و اولیای وی در زمینه تأمین یا عدم تأمین چنین هزینه‌هایی دارای اختیار کامل هستند. تهدید به مجازات و یا محرومیت از کلاس و یا کسر نمره، رفتارهای غیرقانونی تلقی شده و قابل طرح در مراجع صلاحیت‌دار خواهد بود. صدور مجوز و یا بخشنامه از سوی مقامات آموزش و پرورش برای این امور حتی اگر مخاطب آن دانش‌آموزان سراسر کشور باشند؛ غیرقانونی است. تمسک برخی معلمان و یا مدیران به چنین مجوزها و یا بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها، برطرف‌کننده مسئولیت آنان نخواهد بود.

۵ حق بهره‌مندی از تکالیف درسی؛ یکی از حقوق بسیار مهم دانش‌آموزان حق بهره‌مندی از تکالیف و وظایف درسی است. هر معلم باید حسب ضرورت تکالیف درسی مانند نوشتن از روی درس، نوشتن تمرین، خواندن درس، حفظ کردن درس و مانند آن‌ها را برای دانش‌آموزان خود تعیین نمایند. معلمانی که برای دانش‌آموزان خود تکلیفی را مقرر نمی‌دارند این حق را نادیده گرفته‌اند. حتی معلمان تربیت‌بدنی نیز باید تکالیفی را برای دانش‌آموزان معین نمایند و اجرای آن‌ها را تحت نظارت داشته باشند.